

birçok talebenin katılımıyla sürdürülen toplu meşkler de vardı.

Meşk aldığı üstadın veya onun hocasının meşhur üstatlardan olmasının meşk alan kimsenin müsikîşinaslar arasındaki itibarında etkin rolü vardır. Nitekim Mehmed Suphi Ezgi'nin tambur hocası Kozyatağı'ndaki Rifâî Tekkesi şeyhi Halim Efendi, onun hocası da Kuyumcu Oskiyam olup Oskiyam'ın hocasının III. Selim'e tambur öğrettiği Tanbûrî İzak olduğu göz önüne alınırsa Suphi Ezgi'nin İzak'a kadar uzanan klasik tambur tavrının bir temsilcisi sıfatıyla önemi daha iyi anlaşılır.

Kaynaklarda meşk sisteminin başlangıcıyla ilgili kesin bilgilere rastlamak mümkün değildir. Osmanlı toplumunda müsikî öğretiminin başta saray olmak üzere ev, konak, cami, tekke ve kahvehane gibi mekânlarda yapıldığı bilinmektedir. Sarayda müsikî eğitimi ve öğretimi için XVI. yüzyılda özel odalar tahsis edilmişti. IV. Murad döneminde 1046 (1636) yılında bu faaliyet Seferli Koşu'na nakledilmiştir. Müsikî eğitiminin saray içinde görevli müsikîşinaslar tarafından verilmesi esas olmakla beraber saray dışından müsikî hocası getirilerek de meşk yapılmıştır. Ayrıca Harem-i Hümayun'daki câriyelerin saray içinde veya dışında özel hocalardan meşk aldıkları bilinmektedir. 1635'te sarayda müsikî öğrenmeye başlayan Evliya Çelebi, burada müsikî öğretiminin yapıldığı ve fasılların geçildiği bir meşkhânenen bahseder (*Seyahatnâme*, I, 245). Ayrıca Ali Ufkî Bey, saray meşkhânesini ve orada geçen hayatı anlatırken bütün gün açık bulundurulanan meşkhâne üstatlarla talebelerin öğleden sonra bazan sazlarla, bazan da çalgısız müsikî meşkettiklerini söyler (alıntı için bk. Behar, *Ali Ufkî ve Mezmurlar*, s. 44-46). Antoine Galland, 1672 yılına ait hatıralarında İstanbul'da Eminönü'ndeki Yeniciami'de hoca ile talebe arasında cereyan eden bir ilâhî meşkinden söz ederken Türkler'in müsikî öğretimini nazariyat ve nota ile değil hâfıza ile ve üstadın ağzından yaptıklarını anlatmıştır (*İstanbul'a Ait Günlük Anılar*, I, 79).

Tekkelerde ve özellikle Mevlevî dergâhlarında öncelikle dinî müsikî ve onun yanında her türlü müsikî meşki yapılır, hatta saz icrası öğretilirdi. Yüzyıllar boyu âdeta birer konservatuvar görevi yapmış olan mevlevîhâneler, özellikle XVII. yüzyılın başından itibaren bu fonksiyonlarını daha sistemli şekilde devam ettirmişlerdir. Buralarda müsikî yanında semâ meşki de yapılarak semâzen yetiştirilmiştir.

Müsikî meşkinin yapıldığı mekânlar arasında bazı kahvehanelerin de bulunduğu bilinmektedir. İbnülemin Mahmud Kemal *Hoş Sadâ*'da Hâfız Kemal, Hâfız Sâmî, Ahmet Avni Konuk ve Lemi Atlı gibi müsikîşinasların hocası, XIX. yüzyılın zâkir ve bestekârlarından hânende Hacı Kirâmi Efendi'nin Taşkasap semtindeki bir kahvehanede düzenli biçimde talebelerini müsikî meşkettiğinden bahseder.

XIX. yüzyılın sonlarına kadar müsikî meşklerinden genellikle bir ücret alınmadığı kaynaklardaki bilgilerden anlaşılmaktadır. Ancak sarayda yapılan meşkler için hocalara belirli bir ücret verildiği, konaklarda sürdürülen benzer faaliyetlerin karşılığı olarak da sanatkârlara ödeme yapıldığı bilinmektedir. Son dönemlerde geçim sıkıntısı çeken bazı müsikîşinasların da para karşılığı ders verdikleri kaydedilmektedir.

Birçok faydası yanında nota yazısının umumiyetle kullanılmadığı, repertuvarın ağızdan ağıza nakledildiği meşk ortamında eserlerin aktarıla aktarıla az ya da çok bazı değişikliklere uğrayabileceği ve bunun neticesinde aynı eserin birkaç versiyonunun ortaya çıkabileceğinin göz ardı edilmemesi gerekir. Buna rağmen Osmanlı döneminin sonunda ve Cumhuriyet'in ilk yıllarında kurulan özel müsikî cemiyetlerinde (mektep) ve ardından geniş anlamda bir konservatuvar niteliğini alan Dârüelhan'da da meşk sistemi devam ettirilmiştir.

BİBLİYOGRAFYA :

Evliyâ Çelebi, *Seyahatnâme*, I, 245; Ebûîshakzâde Esad Efendi, *Atrabü'l-âsar*, İÜ Ktp., TY, nr. 6204, vr. 4b; A. Galland, *İstanbul'a Ait Günlük Anılar: 1672-1673* (nşr. Ch. H. A. Schefer, trc. Nahid Sırrı Örik), Ankara 1987, I, 79-80; *Müsikî Encümeni ve Dârüelhan Tâlimâtı Sûretidir*, İstanbul 1333, tür.yer.; İbnülemin, *Hoş Sadâ*, tür.yer.; Cem Behar, *Ali Ufkî ve Mezmurlar*, İstanbul 1990, s. 44-46; a.mlf., *Zaman, Mekân, Müzik*, İstanbul 1993, s. 11-82; Mehmet Güntekin, "Osmanlı'da Müsikî ve Hikmete Dâir Fenn'in Son Osmanlılar'ı", *Osmanlı*, Ankara 1999, X, 654-656; İsmail Hakkı Uzunçarşılı, "Osmanlılar Zamanında Saraylarda Müsikî Hayatı", *TTK Belleten*, sy. 161 (1977), s. 86-88; Pakalın, II, 493; Öztuna, *BTMA*, II, 47.

NURİ ÖZCAN

MEŞREB

(المشرب)

Sûfinin tasavvufu anlayış ve hayatına yansıtış tarzı anlamında bir tasavvuf terimi
(bk. TASAVVUF).

MEŞREBÜ'L-ERVÂH

(مشرب الأرواح)

Rûzbihân-ı Bakî'nin

(ö. 606/1209)

tasavvuf terimlerine dair eseri.

Müellifin 579 (1183) yılında tamamladığı, tek nüshası bilinen (Diyarbakır İl Halk Ktp., nr. 1529/B) eserin adı, nüshanın üzerindeki kayıttan hareketle kaynaklarda *Meşrebü'l-ervâh* şeklinde kaydedilmekteyse de bu ad eserin metninde geçmemektedir. Müellif mukaddimede âriflerin makamları hakkında müridlere bilgi vermek istediğini belirtir, eserin sonunda ise evliya makamlarının tamamlandığını söyler. Kitapta ruhların asıl kaynağına (meşreb) kavuşabilmesi için aşmaları gereken hal ve makamlardan bahsetmesine bakılarak müellifin eser tamamlandıktan sonra *Meşrebü'l-ervâh* adını verdiği veya bu adın bir başkası tarafından sonradan konulduğu söylenebilir.

Yirmi bölümden meydana gelen *Meşrebü'l-ervâh*'ın her bölümü elli makama (I, II, VIII ve XX. bölümler elli bir) ayrılmıştır. Genellikle 1001 makamı ele aldığı kabul edildiğinden Farsça konuşulan çevrelerde *Hezâr u Yek Makâm* adıyla tanınan eserin her bölümü bir sûfî zümresinin ismine izâfe edilmiştir. Meselâ ilk bölüm "Makâmâtü'l-meczûbîn" adını taşımakta olup bu bölümde mezcupların elli bir makamı tanıtılmıştır. Diğer bölümlerde makamları tanıtılan sûfî zümreleri şunlardır: Sâlikîn, sâbikîn, siddikîn, muhibbîn, müştâkîn, âşikîn, ârifin, şâhidîn, mukarrebîn, muvahhidîn, vâsılîn, nûkabâ, asfiyâ, evliyâ, ehlül-esrâr mine'n-nucebâ, mustafîn, hulefâ, bûdelâ, aktâb. Eserde ele alınan terimlerin hemen hepsi bir veya birkaç âyetle irtibatlandırılmış, 300'den fazla yerde hadis kullanılmıştır. Bakî kendinden önceki sûfilerin konuyla ilgili tesbitlerinden faydalanmış ve gerektiğinde Arap şiirini kullanmış, her terimi "Ârif dedi ki ..." cümlesiyle tarif etmiş ve tamamlamıştır. Bu ârifin kim olduğu kesin değilse de kendisi olması kuvvetle muhtemeldir.

Rûzbihân-ı Bakî'nin görüş ve tesbitlerine başvurduğu Ebû Tûrâb en-Nahşebî, Ebû'l-Hüseyn en-Nûrî, Hallâc-ı Mansûr, Bâyezîd-i Bistâmî, Muhâsibî, Serî es-Sakatî, Zünnûn el-Mısrî, Cüneyd-i Bağdâdî, Şiblî gibi meşhur sûfiler yanında Abdürrahîm İsfahânî, Hişâm b. Âbdân-i Şîrâzî, Ebû'l-Hüseyn Zencî gibi pek tanınmayan sûfiler de vardır. Serrâc'ın *el-Lüma'* adlı

eserini sık sık kullanan Baklî, Kuşeyrî'nin risâlesini bir yerde zikretmiş, genellikle "Şeyhler dediler ki ..."; "Âriflerden biri buyurdu ki ..." gibi ifadelerle yer vermiştir. "Aslû'l-aşk" tabirini açıklarken de (s. 135) Herakleitos'un bir sözünü iktibas etmiştir.

Baklî'nin, kendinden önce kırk makamı ele alan Ebû Saîd-i Ebû'l-Hayr'ın *Çihil Maqâm*'ı ile 100 makamı inceleyen Hâce Abdullah Harevî'nin *Menâzilü's-sâ'irîn* adlı eserine atıfta bulunmaması dikkati çekmektedir. Ondan çok sonra bin makam esasına dayanan *Câmi'u'l-ûşûl* adlı eserini kaleme alan Gümüşhânevî de *Meşrebü'l-ervâh*'ı hiç zikretmemiştir.

Fenâ, bekâ, intizar, tevâcüd, hakikat, ruh, mahabbet, müşâhede gibi birçok terim eserin değişik bölümlerinde farklı tariflerle tekrar ele alınmıştır. İlk bakışta bir karışıklık gibi görünüyorsa da bu durum terimlerin değişik makamlarda farklı anlamlar kazandığını göstermektedir. Baklî'nin hicap terimini üç ayrı yerde ele alırken melâmet konusuna yer vermemesi dikkat çekicidir.

Meşrebü'l-ervâh'ta terimler genellikle beş on satırlık birer hacim içinde açıklanmış, aşk, ilmü'l-esmâ, usul, hal, semâ, vecd, vakt, rahmet, vera' gibi terimlere biraz daha geniş yer verilmiştir. Terimlerin büyük çoğunluğu tek kelime olduğu halde bir kısmı birden çok kelimeden meydana gelmiştir. Eserde vatar, vesm, leyse, silâh, refâif, ezîz gibi çok az kullanılan makamlara da yer verilmiş; ticaret, iktisat, istihsan, istinbat, kıyas, miras, kıtal, helâl, haram, ribh, kısas, illet, mâlûl, istislâm ve nesih gibi ilk bakışta fıkıh ilmine ait gibi görünen terimler tasavvufi makam olarak açıklanmıştır. Kitapta terimler yorumlanırken genel bilgiler verilmiş, belli sûfî veya tasavvufi zümrelerin görüşleri tercih edilmemiştir. Şeytanın mârifeti tabirini açıklarken Muâviye'yi şeytanla özdeşleştirmesi müellifin şahsiyetini belirlemeye yarayan bir ipucu olarak değerlendirilebilir.

Tasavvufî düşüncenin bütün felsefî ve psikolojik meselelerine temas edilmesi kitabın anlaşılmasını zorlaştırmaktadır. Muhtemelen bu sebeple eser sûfîler arasında yaygınlık kazanmamıştır. Ancak esere bir bütün olarak bakıldığında birbirine yakın olan terimlerin *Meşrebü'l-ervâh*'in anlaşılmasını kısmen kolaylaştırdığı söylenebilir. Kitabında bir dervişin yaşayabileceği bütün tasavvufî halleri tesbit etmeye ve bunların birbiriyle olan ilgisini ortaya koymaya çalışan Baklî ayrı-

ca *Meşrebü'l-ervâh*'ta kısaca tanıttığı bu terimlerin bir kısmı için müstakil eserler de kaleme almıştır. Şathiye konusu için *Şerh-i Şaṭhiyyât* (Tahran 1966) ve aşka dair *ʿAbherü'l-ʿâşıkîn* (Tahran - Paris 1958) bunların başında sayılmalıdır. Irâk-ı Acem bölgesinde kullanılan Arapça ile kaleme alınan eserin 812 (1409) yılında Ahmed b. İshak el-Hüseynî tarafından istinsah edilen tek nüshası Nazif Hoca tarafından neşredilmiştir (İstanbul 1974).

BİBLİYOGRAFYA :

Baklî, *Meşrebü'l-ervâh* (nşr. Nazif M. Hoca), İstanbul 1974, ayrıca bk. neşredenin girişi, s. III-VII; Nazif Hoca, *Rûzbihân al-Baklî ve Kitâb Kaşf al-Asrâr'ı ile Farsça Bâzî Şiirleri*, İstanbul 1971, s. 52-56; Mustafa Kara, "Tasavvuf Kitâbiyatında Makamların Sayılarla Tasnifi ve Usûl-i Aşere Geleneği", *Fikir ve Sanatta Hareket*, sy. 11-12 (173-174), İstanbul 1980, s. 14; Nihat Azamat, "Câmiu'l-usûl", *DİA*, VII, 134-135.

NAZIF HOCA

MEŞREPZÂDE MEHMED ÂRİF EFENDİ

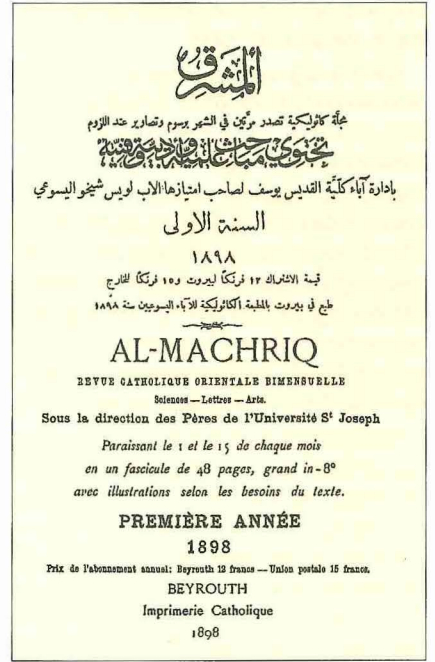
(bk. ÂRİF EFENDİ, *Meşrepzâde*).

el-MEŞRİK (المشرق)

Cizvitler'in kurduğu
Beyrut Saint Joseph Üniversitesi'ndeki
Katolik rahipler tarafından yayımlanan
ilmî dergi.

1897 yılında Arap dili ve edebiyatı âlimi Luvîs Şeyho tarafından kurulmuştur. İlk sayısı 1898'de çıkan derginin amacı başta Lübnan olmak üzere Doğu toplumlarının dinî, tarihî ve kültürel yapısını incelemek, edebiyat, felsefe ve hristiyan düşüncesi tarihinin yanı sıra jeoloji, astromoni, matematik ve tıp tarihiyle ilgili araştırmalar yapmak ve bu alanlarla ilgili yazma eserleri neşretmek şeklinde belirlenmiştir.

Derginin editörlüğünü 1927'de ölümüne kadar Luvîs Şeyho yapmış, bu görevi daha sonra Henri Lammens, Rene Mouterde ve Ignatius Abduh Halîfe yürütmüştür. Başlangıçta ayda iki sayı olarak yayımlanan derginin yayım periyodunda çeşitli dönemlerde değişiklikler yapılmıştır. 1908 yılından itibaren aylık, 1934'ten sonra üç ayda bir, 1951'den sonra yılda altı sayı çıkan dergi 1991'den itibaren yılda iki sayı olarak yayımına devam etmektedir. *el-Meşrik* 1915-1919, 1942-1944 ve 1971-1991 yılları arasında yayımına ara vermiştir. Derginin tekrar yayı-

el-Meşrik'in ilk sayısının iç kapağı

ma başladığı 1991 yılı aynı zamanda Cizvit tarikatının kuruluşunun 450., bu tarikatın kurucusu Ignatius Loyola'nın doğumunun da 500. yıl dönümüne rastladığı için yeni dönemin ilk sayısında Cizvitler'le ilgili özel bir dosya neşredilmiştir. Derginin 1898-1950, 1951-1970 ve 1991-2000 yıllarına ait indeksleri yayımlanmıştır.

el-Meşrik'te ilk dönemde, özellikle materyalizm ve ateizm gibi düşünce akımlarının kilise aleyhindeki iddialarına cevap veren ve kilisenin görüşlerini savunan makalelerin neşredildiği görülmektedir. 1927-1950 yılları arasında edebiyat, modern dönem Arap şiiri, tarih ve İslamiyat'la ilgili yazılar artmış, 1951'de Ignatius Abduh Halîfe'nin derginin yönetimine gelmesinden sonra daha farklı alanlardaki makaleler de yayımlanmaya başlanmıştır. Yine bu dönemde bazı şarkiyatçılar tarafından telif edilen Fransızca makaleler neşredilmiştir. Özellikle 1991 yılından sonra insan hakları, din, eğitim ve ilâhiyat gibi konularda özel dosyalar hazırlanmıştır.

Dergide Arap edebiyatı, ilâhiyat, tarih, hristiyanlık tarihi ve felsefenin yanı sıra arkeoloji, sanat tarihi, fizik, botanik, coğrafya, matematik, iktisat ve tıpla ilgili makaleler de basılmıştır. Ayrıca başta Arap edebiyatı olmak üzere felsefe, ta-